

İmam Hatip Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Ahlaki Kişilik Özellikleri ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki*

Ali BİRİNCİ**

Bayramali NAZIROĞLU***

Atıf/Cite as: Birinci, Ali-Nazıroğlu, Bayramali. "İmam Hatip Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Ahlaki Kişilik Özellikleri ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2021), 382-406.

Öz: Bu çalışmada, imam hatip okullarında görev yapan öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki incelenmektedir. Betimsel nitelikteki ilişkisel tarama modelinde olan bu araştırmanın çalışma evreni Türkiye'deki yedi coğrafi bölgeyi temsilen İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) göre 12 bölgeden alınan 26 ilde 2020-2021 eğitim-öğretim yılında imam hatip lisesi ve ortaokulunda görev yapmakta olan öğretmenlerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini, çalışma evreninden tabakalı örnekleme yöntemiyle yansız olarak seçilmiş 3741 öğretmen oluşturmaktadır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler ve korelasyon analizleri kullanılmıştır. Araştırmada öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında orta düzeyde, pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=0,537$; $p<0,001$).

Anahtar Sözcükler: Din Eğitimi, Ahlaki Kişilik, Örgütsel Davranış, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, İmam - Hatip Okulları, Öğretmen.

* Bu çalışma Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Doç. Dr. Bayramali NAZIROĞLU danışmanlığında Ali BİRİNCİ tarafından hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğr. , Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye, ali_birinci171@erdogan.edu.tr, ORCID: www.orcid.org/0000-0003-2958-644X

*** Doç. Dr., Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Rize, Türkiye, bayramali.naziroglu@erdogan.edu.tr, ORCID: www.orcid.org/0000-0003-2091-614X

The Relationship Between Moral Personality Traits and Organizational Citizenship Behaviors of Teachers in Imam Hatip Schools

Abstract: The purpose of this study is to examine the relationship between moral personality traits and organizational citizenship behaviors of teachers working in imam hatip schools. The target population of this research, which is in descriptive relational scanning model, consists of teachers working in imam hatip high schools and secondary schools in 26 provinces from 12 regions in the NUTS classification representing seven geographical regions in Turkey in the 2020-2021 academic year. The sample of the study consists of 3741 teachers who were selected randomly from the target population with stratified sampling method. Descriptive statistics and correlation analyzes were used in the analysis of the data. It was determined that there were moderate, positive and significant relationships between teachers' moral personality traits and organizational citizenship behaviors ($r=0.537$; $p<0,001$).

Keywords: Religious Education, Moral Personality, Organizational Behavior, Organizational Citizenship Behavior, Imam - Hatip Schools, Teacher.

العلاقة بين سمات الشخصية الأخلاقية وسلوكيات المواطنة التنظيمية للمعلمين في مدارس الأئمة والخطباء

الملخص: تهدف هذه الدراسة إلى توضيح العلاقة بين سمات الشخصية الأخلاقية وسلوكيات المواطنة التنظيمية للمعلمين العاملين في مدارس الأئمة والخطباء. يتكون مجتمع الدراسة من معلمين يعملون في مدارس الأئمة والخطباء الثانوية والمتوسطة في تركيا في العام الدراسي 2020-2021. استخدم الباحث طريقة العينات الطبقية في تحديد عينة الدراسة التي تتكون من 3741 معلماً يعملون في مدارس الأئمة والخطباء الثانوية والمتوسطة في 26 محافظة من 12 منطقة تمثل الأقاليم السبعة الجغرافية في تركيا المقسمة حسب تصنيف الوحدات الإقليمية للإحصاء (NUTS). كذلك استخدم الإحصاء الوصفي وتحليل الارتباط في تحليل البيانات. تبين في الدراسة وجود علاقة إيجابية معتدلة ذات دلالة بين سمات الشخصية الأخلاقية وسلوكيات المواطنة التنظيمية للمعلمين ($r=0,537$; $p<0,001$).

الكلمات المفتاحية: التعليم الديني، الشخصية الأخلاقية، السلوك التنظيمي، سلوك المواطنة التنظيمية، مدارس الأئمة والخطباء، المعلم.

GİRİŞ

Ahlaki kişilik kavramı, ahlak psikolojisi alanında ele alınan bir kavram olmakla birlikte ona daha bilinçli ve özel bir ilgi duyulması nispeten yenidir. Bu gecikmenin nedenini “psikolojinin bu alanda yaşadığı kuramsal kararsızlık”¹ ve “insanın ahlaki davranışlarını anlamada motivasyonel süreçlerin ve bireysel özelliklerin hesaba katılmaması”² şeklinde açıklayanlar vardır. Ahlaki kişilik genel anlamda “kişilerin ahlaki işlevlerini (ahlaki inanç/düşünce, ahlaki duygu ve özellikle ahlaki

¹ Augusto Blasi, “Ahlaki Kişilik”, *Değerler Eğitimi Ansiklopedisi*, ed. Ronald J. Nuzzi vd. (İstanbul: Eğitim Danışmanlığı ve Araştırma Merkezi, 2018), 35.

² Dan P. McAdams, “The Moral Personality”, *Personality, Identity, and Character: Explorations in Moral Psychology*, ed. Darcia Narvaez, Daniel K. Lapsley (New York: Cambridge University Press, 2009), 11-29.

eylemlerini/davranışlarını) etkileyen ve insan davranışlarının bu alandaki bireysel farklılıklarını belirleyen psikolojik özelliklerinin düzenlenişini ifade eden bir kavram"dır.³ Ahlak gelişimiyle ilgili literatür incelendiğinde ahlaki işlevlerin (moral functioning) temel unsurları arasında nasıl bir ilişki olduğuna dair önemli tartışmaların ve yaklaşımların olduğu görülmektedir. Ahlak, genellikle ahlaki biliş, ahlaki duygu ve ahlaki davranış boyutları olarak ele alınmaktadır. Ancak son yıllarda ahlakın dördüncü boyutu olarak ahlaki kişiliğe yönelik giderek artan bir ilgi söz konusudur.⁴

Ahlaki Kişilik Yaklaşımları

Her dönemde ahlak eğitimcilerinin ve teologların gelecek neslin nasıl daha iyi bir ahlaki hayat süreceklerine ve iyi bir ahlaki kişiliğe/karaktere sahip olabilmelerine dair çeşitli çözüm önerileri vardır. Bu bağlamda kişilik kuramlarındaki temel varsayımları referans alan üç farklı ahlaki kişilik yaklaşımı söz konusudur.

Bu yaklaşımlardan birincisi özellik temelli yaklaşımdır. Bu yaklaşım, kişilikteki baskın eğilimler perspektifini benimseyerek davranışsal eğilimlerin özellikler tarafından iyi bir şekilde temsil edilebileceğini iddia eder. Başka bir ifadeyle, kişinin ahlakla ilgili çeşitli özelliklere sahip olması, ahlaki işleyişin öngörüsü olarak değerlendirilir. Bu anlamda kişilik psikologları tarafından kişiliği tanımlamak için geliştirilen Beş Faktörlü ve Altı Faktörlü kişilik yapıları temel alınarak kişilik boyutları ile ahlaki biliş, duygu ve davranış arasında ilişki olduğu söylenebilir.⁵

İkinci yaklaşım sosyobilişsel yaklaşımdır. Bu yaklaşım, kişiliği bireyin iç dünyasındaki bilişsel-duygusal mekanizmalar bağlamında ele almakta ve bireysel farklılıkları, değişen durumsal bağlamlarla dinamik etkileşim içinde olan belirli, kişi içi psikolojik sistemler açısından açıklamaya çalışır.⁶ Sosyobilişsel yaklaşıma göre ahlaki kişilik, sosyal olayları yorumlamada ahlak şemalarının sürekli erişilebilirliğinde kişiye özgü farklılıklardır. Bu bakış açısıyla Lapsley ve Narvaez,⁷ ahlaklı bir kişinin ya da ahlaki bir kimliğe veya karaktere sahip bir kişinin, ahlaki kategorilere sürekli olarak erişilebildiğini iddia ederler. Kalıcı/sürekli olarak erişilebilir ahlaki şemalar, hem deneyimin ahlaki boyutlarını ayırt etmeye yönelik bir

³ Blasi, "Ahlaki Kişilik", 35.

⁴ John W. Santrock, *A Topical Approach to Life-Span Development* (New York: McGraw-Hill Education, 2019), 467.

⁵ Kibeom Lee - Michael C. Ashton, *The H Factor Of Personality: Why Some People Are Manipulative, Self-Entitled, Materialistic, and Exploitive—and Why It Matters For Everyone*. (Waterloo, ON, Canada: Wilfrid Laurier University Press, 2012); McAdams, "The Moral Personality".

⁶ Daniel Cervone, "Personality Architecture: Within-Person Structures and Processes", *Annual Review of Psychology* 56/1 (2005), 423-452.

⁷ Daniel K. Lapsley - Darcia Narvaez, "A Social-Cognitive Approach to the Moral Personality", *Moral Development, Self, and Identity*. (Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2004), 201.

eğilim hazırlığı hem de duruma uygun davranışı seçmede bir ayırt etme yeteneği sağlar. Son yıllarda yapılan araştırmalar, ahlaki bilişin sosyal-bilişsel boyutlarını kanıtlamaya çalışmaktadır. Örneğin, söz konusu araştırmalar; iyi karakter,⁸ ahlaki, manevi ve dindar kişilik kavramlarının⁹ bilişsel prototipler olarak düzenlendiğini saptamıştır.

Son yaklaşım ise kişilikbilimsel yaklaşımdır. Kişilikbilimsel bir bakış açısıyla üç katmanlı bir kişilik tanımını referans alan McAdams,¹⁰ ahlaki kişilik kavramını kapsamlı bir şekilde açıklamaya çalışır. Birinci düzey; kapsamlı, koşulsuz, bağlamından koparılmış ve dolaylı olarak karşılaştırmalı boyutlar olarak ifade edilen eğilimsel özelliklerdir. İkinci düzey; zaman, yer ve/veya rol bağlamında kavramsallaştırılan kişiliğin motivasyonel ve stratejik yönleri olan karakteristik uyarlamaları içerir. Bu uyarlanabilir stratejiler, bireylerin ahlaki motivasyonunu genel özelliklerden daha iyi yakalayabilir. Üçüncü düzey ise yaşamda bir tutarlılık, anlam ve amaç duygusu sağlayan bir kimliğin psikososyal inşası olarak bütünleştirici yaşam anlatılarına atıfta bulunur. Yaşamlarının bu tür anlatımlarında insanlar, örtük ya da açık olarak benlik ve toplumla ilgili ahlaki bir duruş sergilerler ve bu nedenle, değişen ölçülerde kimliklerini ahlaki terimlerle inşa ederler.

Walker ve Frimer, örnek ahlaki kişilikleri (moral exemplars) konu alan çalışmasında¹¹ çoklu ölçümlerle kişiliğin üç düzeyinin tümünü içerecek şekilde kapsamlı bir kişilik değerlendirmesi yaparak farklı kişilik profillerini ele almışlardır. Bu araştırmaya göre ilgi timsali katılımcıların (caring exemplars) cesaret timsali katılımcılara (brave exemplars) nazaran daha güçlü bakım/ilgi özelliklerine sahip olması, daha üretken kişisel çabalar göstermesi ve yaşam öyküleri boyunca daha fazla iyimserlik sergilemesi kişilik profillerindeki farklılıkları ortaya koymaktadır. Walker'a göre bu bulgular örüntüsü; ilgi timsali katılımcıların ahlaki eylemlerinin karakter ve motivasyon faktörlerine, cesaret timsali katılımcıların ahlaki eylemlerinin ise durumsal faktörlere atfedilebileceğini göstermektedir.¹² Bu bağlamda sadece durumsal ya da eğilimsel faktörleri temel alan tek boyutlu bir ahlaki kişilik anlayışı yerine çok boyutlu bir ahlaki kişilik anlayışının ahlaki duygu, düşünce ve davranışları anlama konusunda daha işlevsel olabileceği söylenebilir.

⁸ Daniel Lapsley - Benjamin Lasky, "Prototypic Moral Character", *Identity* 1/ (Ekim 2001), 345-363.

⁹ Lawrence J. Walker - Russell C. Pitts, "Naturalistic Conceptions of Moral Maturity", *Developmental Psychology* 34/3 (1998), 403-419.

¹⁰ McAdams, "The Moral Personality", 12-25.

¹¹ Lawrence J. Walker - Jeremy A. Frimer, "Moral Personality of Brave and Caring Exemplars.", *Journal of Personality and Social Psychology* 93/5 (2007), 845-860.

¹² Lawrence J. Walker, "Moral Personality, Motivation, and Identity", *Handbook of Moral Development*, ed. Melanie Killen, Judith G. Smetana (New York, NY, US: Psychology Press, 2014), 497-519.

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı

Örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD) kavramı ilk olarak ABD’de yapılan çalışmalarda önerilmiş ve incelenmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı kapsamlı ve sistemli olarak büyük ölçüde Bateman ve Organ tarafından¹³ ortaya konulmuş olup bu kavramın teorisi ve boyutları Organ tarafından geliştirilmiştir.¹⁴ Organ, örgütsel vatandaşlık davranışını “isteğe bağlı olan, resmi ödül sistemi tarafından doğrudan veya açıkça tanımlanmayan ve bir bütün olarak örgütün/kurumun etkin işleyişini destekleyen bireysel davranış” olarak tanımlamıştır.¹⁵ Başka bir ifade ile örgütsel vatandaşlık davranışı; bireylere veya bir bütün olarak kuruma yönelik, mevcut rol beklentilerinin ve faydalarının ötesine geçen ve kuruma fayda sağlamayı amaçlayan isteğe bağlı davranıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin literatür incelendiğinde Organ tarafından¹⁶ özgecilik, vicdanlılık, centilmenlik, nezaket ve sivil erdem olarak kategorize edilen beş tür vatandaşlık davranışının örgütsel vatandaşlık davranışının anlaşılması ve değerlendirilmesi açısından önemli bir referans noktası olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu araştırma kapsamında da benzer bir yaklaşım benimsenmiştir.

Özgecilik, örgütte veya kurumda işle ilgili sorunlarda veya görevlerde diğer kişilere gönüllü olarak yardım etmeyi amaçlayan davranışları¹⁷ vicdanlılık, örgüt üyelerinin bazı rol davranışlarını kendilerinden bekleneni aşan bir şekilde yerine getirmelerini ve iş görenin örgütün kurallarını, iş akışına ilişkin düzenlemeleri ve süreçleri içselleştirmesini,¹⁸ centilmenlik ise çalışanların örgütteki bireyler arasında çatışmaya neden olabilecek olumsuz davranışlardan kaçınmalarını, örgütte olması gereken durumlardan daha azına ve bu kapsamdaki kaçınılmaz rahatsızlıklara ve zorluklara gönüllü olarak hoşgörülü olmayı, işin dayatmalarına şikayet etmeden tahammül etme istekliliğini ifade etmektedir.¹⁹ Organizasyondaki iş bölümüne dayanan nezaket boyutu, örgütte iş yükümlülükleri nedeniyle sürekli iletişim halinde olmaları gereken ve birbirlerinin faaliyet ve kararlarından etkilenen iş görenlerin birbirlerini uyarma, birbirlerine danışma, bilgi paylaşımı ve hatırlatma gibi olumlu

¹³ Thomas S. Bateman - Dennis W. Organ, “Job Satisfaction and the Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee ‘Citizenship.’”, *Academy of Management Journal* 26/4 (1983), 587-595.

¹⁴ Dennis W. Organ, *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*. (Lexington, MA: Lexington Books, 1988).

¹⁵ Organ, *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*, 4.

¹⁶ Organ, *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*, 7-13.

¹⁷ Dennis W. Organ, “Organizational Citizenship Behavior: It’s Construct Clean-Up Time”, *Human Performance* 10/2 (1997), 94.

¹⁸ Fatma Nur İplik, *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2010), 59-61

¹⁹ Philip M. Podsakoff vd., “Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research”, *Journal of Management* 26/3 (2000), 513-563.

davranışlar göstermelerini içermektedir. Son boyut olarak sivil erdem ise iş görenin örgüt içindeki politik süreçlere ve örgütsel etkinliklere sorumluluk duygusuyla ve yapıcı bir şekilde katılımını ifade etmektedir.²⁰

Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etki Eden Faktörler

Örgütsel vatandaşlık davranışına ilişkin literatürde yer alan araştırmaların büyük çoğunluğunda vatandaşlık davranışlarını ortaya çıkaran ve bireyleri bu tür davranışlara yönlendiren faktörler üzerinde durulmuştur.²¹ Bu araştırma kapsamında ise örgütsel vatandaşlık davranışını etkileyen faktörler; bireysel özellikler, örgütsel özellikler, görev özellikleri ve liderlik davranışları olmak üzere 4 kategoride ele alınmıştır.

İş gören karakteristikleri olarak da isimlendirilen bireysel özellikler; iş görenin tutumları, kişilik özellikleri, iş görenin rol algıları, demografik değişkenler, iş görenin yetenekleri ve bireysel farklılıkları unsurlarından oluşur. Diğer bir faktör olan örgütsel karakteristikler ise örgütsel formalleşme, örgütsel esneklik, çalışma grubunun işbirliği ve koordinasyon içinde olması, danışmanlık/personel desteği gibi unsurları içerir.²² Çekici iş özellikleri ve itici iş özellikleri olmak üzere iki düzeyde incelenen²³ görev özellikleri ise eğitim ortamında öğretmenlerin öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını ve öğretmenlik mesleğine attıkları değeri ihtiva eder. Örgütsel vatandaşlık davranışlarının sergilenmesinde kilit rol oynayan son faktör olarak lider davranışları; liderin çalışanlara yardımcı olması, yol göstermesi ve örnek olacak davranışlar sergilemesi²⁴ öğelerini içerir.

Problem Durumu

İnsanın bireyselleşmesi ve sosyalleşmesi sürecinde okul; etkisi ve sahip olduğu imkânlar açısından aileden sonra en önemli kurumdur. Cihan'a göre²⁵ "Kültür aktarımında okul programında açık olarak belirtilen veya belirtilmeyen değerleri

²⁰ Organ, *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*, 12.

²¹ İplik, *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı*; Soner Polat, *Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algıları, Örgütsel Güven Düzeyleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007); Philip M. Podsakoff vd., "Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research", *Journal of Management* 26/3 (2000), 513-563.

²² İplik, *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı*, 28-33.

²³ Mustafayeva, Lale, *Sosyal Sorumluluk ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ve Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma* (Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

²⁴ Murat Güven, *Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

²⁵ Nazlı Cihan, "Okullarda Değerler Eğitimi ve Türkiye'deki Uygulamaya Bir Bakış", *Journal of Turkish Studies* 9/2 (2014), 429-436.

öğretmek, öğrencileri belirlenen kurallar doğrultusunda hayata hazırlamak, ahlaki gelişime katkıda bulunmak, öğrencilerin karakterini ve benlik algısını olumlu yönde etkilemek okulların önemli görevleri arasında yer alır.” Bu bağlamda Din Öğretimi Genel Müdürlüğü’nün hazırlamış olduğu imam hatip okulları tanıtım kitapçığına göre²⁶ “millî ve manevi değerlerine bağlı, insanlığa faydalı olma idealine sahip, akademik eğitimini almış, karakterli ve güzel ahlaklı insanlar yetiştirmeyi” amaç edinen imam hatip okulları,²⁷ Türk Milli Eğitim sistemi içindeki yeri açısından bu görevi yerine getirme konusunda önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bu amacı gerçekleştirme aşamasında en önemli görev öğretmenlere düşmektedir. Çünkü “öğretmenler sadece bilgi aktaran kişiler olarak değil, aynı zamanda davranışlarıyla ve yaşam tarzlarıyla da yol gösterici kimliğe sahiptirler.”²⁸ Aynı şekilde kişinin grupla ve grup normlarıyla özdeşleşme duygusu, ahlaki oluşumu başlatan veya bu oluşumu önemsiz kılan ahlaki atmosferin oluşmasında etkili olduğu için²⁹ okul yönetimiyle birlikte birinci derecede ahlaki atmosferin oluşmasından sorumlu olan öğretmenlerdir. Bu bağlamda sınıf ortamında veya ders dışı etkinliklerde öğrencilere rol model olacak öğretmenlerin imam hatip okullarının karakterli ve güzel ahlaklı insanlar yetiştirme amacına ne ölçüde katkı sağlayacağı önemli bir problemdir. Kişilik gelişimi açısından ilköğretim ve ortaöğretim çağı öğrencilerinin akran gruplarından ve çevreden etkilenme durumları ve kimlik arayışları dikkate alındığında öğretmenlerin görev ve sorumlulukları daha da önemli hale gelmektedir.³⁰ Bu görev ve sorumlulukları yerine getirirken ve aynı zamanda okulun karakterli ve güzel ahlaklı insanlar yetiştirme amacına katkı sağlarken öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri ve okullarında diğerlerini düşünme ve yardım etme, ileri görev bilinci, nezaket, örgütün gelişimine destek verme ve gönüllülük gibi davranışlar gösterme düzeylerinin tespit edilmesi ve açıklanması önemli bir araştırma konusu olarak belirlemektedir. Yurtdışında ve ülkemizde kişilik ve örgütsel vatandaşlık davranışlarıyla ilgili son yıllarda çok sayıda çalışma³¹ olmasına rağmen ülkemizde ahlaki kişilik ile örgütsel

²⁶ “Din Öğretimi Portalı” (Erişim 01 Ekim 2021).

²⁷ Bu çalışmadaki İmam-Hatip Okulları ifadesi, Türk eğitim sistemi içerisinde yer alan İmam-Hatip Ortaokulları, Anadolu İmam Hatip Liseleri, Fen ve Sosyal Bilimler Programı Uygulanan Anadolu İmam Hatip Liseleri ve yabancı uyruklu öğrencilerin eğitim gördüğü Uluslararası Anadolu İmam Hatip Liselerinin tamamı için kullanılmaktadır.

²⁸ Şenay Şen, “Eğitim Açısından Toplumsal Değişme ve Yenileşme”, *Eğitim Bilimine Giriş*, ed. Emin Karip (Ankara: Pegem Akademi, 2009), 176.

²⁹ Daniel K.Lapsley, “Eğitimin Hedefi Olarak Ahlaki Öz Kimlik”, çev. Cengiz Şeker, *Ahlak ve Karakter Eğitimi El Kitabı*, ed. Larry P.Nucci Darcia Narvaez (İstanbul: Eğitim Danışmanlığı ve Araştırma Merkezi, 2019), 33-56.

³⁰ Tark Totan vd., “Öğretmen Adaylarının Mizaç Karakter ve Kimlik Özellikleri”, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/2 (2010), 19-43.

³¹ Selma Kaynak, *Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı*. (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Kübra Seynem

vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi ele alan herhangi bir çalışma tespit edilmemiştir. Bu bağlamda araştırmamızın temel problemini, “*İmam hatip okullarında görev yapan öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında nasıl bir ilişki vardır?*” sorusu oluşturmaktadır. Araştırmamızda ayrıca bu temel probleme bağlı olarak aşağıdaki sorulara da yanıtlar aranacaktır:

1. Öğretmenlerin ahlaki kişilik özelliklerine göre dağılımları nasıldır?
2. Öğretmenlerin okullarında gösterdikleri örgütsel vatandaşlık davranışı ve alt boyutlarına ilişkin algı düzeyleri nedir?
3. Katılımcıların ahlaki kişilik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasında nasıl bir ilişki vardır?

Milli Eğitim Bakanlığının 2023 Eğitim Vizyonu’nda³² da belirttiği gibi “Eğitim sisteminde; eğitim politikaları başta olmak üzere müfredat, materyal, teknoloji gibi alanlarda yapılan her türlü reform ve iyileştirme çabalarının başarısı, uygulamada büyük ölçüde öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin mesleki yeterliliklerine, algılarına ve adanmışlıklarına bağlıdır.” Bu bağlamda Türk Milli Eğitim Sistemi içerisinde önemli bir görev ifa eden imam hatip okullarında çalışan öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin ortaya konulmasının öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin mesleki yeterliliklerine, algılarına ve adanmışlıklarına katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca bu okulların geliştirilme ve iyileştirilme çabalarında saha araştırması olarak katkı sağlaması umulmaktadır.

Yöntem

İmam hatip okullarında görev yapan öğretmenlerin ahlaki kişilik özelliklerini ve gösterdikleri örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin algı düzeylerini betimlemeyi ve değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklamayı amaçlayan bu araştırma, betimsel nitelikli ilişkisel tarama modeline dayalı yürütülen nicel bir çalışmadır. Araştırmada ahlaki kişilik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları değişkenleri arasındaki birlikte değişimin (korelasyon) varlığı, yönü ve şiddeti belirlenmeye çalışıldığı için ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.³³

Hacıahmetoğlu, *Kişilik özelliklerinin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi: Özel bir eğitim kurumunda bir araştırma* (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020); Taya R. Cohen - Lily Morse, “Moral Character: What It Is and What It Does”, *Research in Organizational Behavior* 34/ (2014), 43-61.

³² “T.C. Millî Eğitim Bakanlığı” (Erişim 08 Ekim 2021).

³³ Ahmet. H. İslamoğlu - Ümit Alnaçık, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım, 2014), 97.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın çalışma evreni, 2020-2021 eğitim öğretim yılında Türkiye'deki yedi coğrafi bölgeyi temsilen İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) göre bölgeler sınıflandırmasında Düzey 1'deki 12 bölgeden alınan 26 ildeki imam hatip liseleri ve ortaokullarında görev yapan öğretmenlerden oluşmaktadır. Tarama modelindeki araştırmanın örnekleme, oranlı tabakalama örnekleme yoluyla seçilen 3710 öğretmenden oluşmaktadır.

Araştırmada tabaka olarak okul türleri [imam hatip ortaokulları (İHO), Anadolu imam hatip liseleri (AİHL), bünyesinde İHO bulunan AİHL (AİHL+İHO) ve proje okulları] esas alınmıştır. Ana kitleden öngörülen miktarda tesadüfi olarak örnek çekilebilmesi için ana kitleyi kapsayan 26 ile (vilayete) ilişkin okul listesi, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü Bilgi Sistemi Okul Listeleri kısmından alınarak oranlı bir şekilde örnekleme çerçevesi oluşturulmuştur. Daha sonra ise bu tabakalardan basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile okul listeleri oluşturularak bu okul listelerindeki bütün öğretmenler örnekleme dahil edilmiştir. Örnekleme büyüklüğü belirlenirken %95 güven düzeyinde ($z=1,96$) ve hata toleransı %2 olarak kabul edilmiştir. Örnekleme hacmi <https://www.surveysystem.com/sscalc.htm> web sitesinden elektronik olarak minimum 2305 olarak hesaplanmıştır. COVID-19 bağlamında yüz yüze eğitime ara verilmesi nedeniyle veri toplama aracı, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü'nün 20.11.2020 tarihli ve 98029973-605.01-E.17011439 sayılı yazısıyla <http://dogm.meb.gov.tr/anket/> bağlantı adresinde yayınlanarak basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile oluşturulan okul listesindeki katılımcıların erişimine açılmıştır. Ayrıca çalışma grubu dışındaki öğretmenlerin veri toplama aracına erişimini engellemek ve sadece örnekleme dahil okullarda görev yapan öğretmenlerin katılımını sağlamak için anket modülü şifrelenmiştir. Nihayetinde belirlenen süre zarfında toplam 3710 katılımcının araştırmaya katıldığı tespit edilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda 68 ölçek formu değerlendirme dışı bırakılmış ve 3642 ölçek formu değerlendirmeye alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Belirlenen araştırma problemi kapsamında geniş bir literatür taraması yapılarak araştırmanın değişkenlerini en iyi şekilde ortaya koyacak ölçekler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda veri toplamak amacıyla düzenlenen veri toplama aracı iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öğretmenlerin demografik özelliklerini belirleyen maddelere, ikinci bölümde öğretmenlerin ahlaki kişilik özelliklerini ve örgütsel vatandaşlık davranışları algılarını ölçen maddelere yer verilmiştir. Katılımcıların erişimine sunulan ölçeklere ilişkin gerekli izinler ve etik kurul onayları alınmış olup ölçekler 5'li Likert tipi derecelendirmeye uygun olarak "1=Kesinlikle

katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kısmen katılıyorum, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle katılıyorum” şeklinde derecelendirilmiştir.

Kısa Form Altı Faktörlü Kişilik Envanteri (HEXACO-PI-R)

Bu araştırmada imam hatip okullarında görev yapan öğretmenlerin ahlaki kişilik özelliklerini ölçmek amacıyla HEXACO Kişilik Ölçeği (HKÖ-60) kullanılmıştır. Bu araştırmada ölçme aracı olarak kullanılan HEXACO Kişilik Ölçeği Kısa Formu (Hexaco Personality Inventory Revised 60), Dürüstlük/Alçak Gönüllülük (Honesty-Humility), Dışadönüklük (Extraversion), Duygusallık (Emotionality), Uyumluluk (Agreeableness), Sorumluluk (Conscientiousness) ve Deneyime Açıklık (Openness to Experience) olmak üzere kişiliğin altı temel boyutunu ölçmek amacıyla Lee ve Ashton tarafından geliştirilmiş³⁴ ve Wasti, Lee, Ashton ve Somer tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.³⁵ Her biri 10 maddeden oluşan 6 faktör içeren orijinal ölçek, toplam 60 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılar, ilgili maddeleri 5’li Likert tipi derecelendirme üzerinden yanıtlamakta olup orijinal ölçekteki her bir faktörden alınabilecek en düşük puan 10 ve en yüksek puan 50’dir. Her bir faktörden alınan yüksek puanlar, bireylerin kişilik özelliği düzeylerinin yüksekliğine işaret etmektedir. Ölçekte 29 madde (1, 9, 10, 12, 14, 15, 19, 20, 21, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 35, 41, 42, 44, 46, 48, 49, 52, 53, 55, 56, 57, 59 ve 60) ters puanlanmaktadır.

Ölçeğin yapı geçerliği AFA ile incelenmiştir. AFA yapılmadan önce veri setinin faktör analizi için uygunluğuna Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Barlett Sphericity testleriyle bakılmıştır. Büyüköztürk’e göre elde edilen veri seti ile faktör analizinin yapılması için Bartlett testinin anlamlı ve KMO sonucunun .60’dan büyük olması gerekmektedir.³⁶ Yapılan analiz sonucu KMO değeri .78 ve Barlett Sphericity testi değeri 14727,55 (df= 276 p= .000) olarak tespit edilmiştir. HEXACO Kişilik Envanteri’nin KMO ve Barlett testi değerleri incelendiğinde, veri setinin faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmaktadır. HEXACO Kişilik Envanteri’ni geliştiren Lee ve Ashton’ın önerdiği gibi 24 alt boyuta temel bileşenler faktör analizi (principal axis factor analysis) uygulanarak daha az değişkenle faktör varyanslarının maksimum olması sağlanacak şekilde Varimax dik döndürme yapılmıştır.³⁷ Faktör yük değerleri ve açıklanan toplam ortak varyans Tablo 1’de gösterilmiştir.

³⁴ Kibeom Lee - Michael C. Ashton, “Psychometric Properties of the HEXACO Personality Inventory”, *Multivariate Behavioral Research* 39/2 (2004), 329-358.

³⁵ S. Arzu Wasti vd., “Six Turkish Personality Factors and the HEXACO Model of Personality Structure”, *Journal of Cross-Cultural Psychology* 39/6 (2008), 665-684.

³⁶ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2012), 126.

³⁷ Lee - Ashton, “Psychometric Properties of the HEXACO Personality Inventory”.

Tablo 1. HEXACO Kişilik Envanteri Faktör Yük Değerleri ve Ortak Varyans

HEXACO Alt boyutlar	Faktör					
	1	2	3	4	5	6
Düzenlilik (Organization)	.685					
Mükemmeliyetçilik (Perfectionism)	.684					
Tedbirlilik (Prudence)	.657					
Çalışkanlık (Diligence)	.560					
Sosyallik (Sociability)		.706				
Sosyal Girişkenlik (Socialboldness)		.681				
Zindelik (Liveness)		.675				
Sosyal Özsaygı (Socialselfesteem)		.572				
Bağımlılık (Dependence)			.715			
Duygusalılık (Sentimentality)			.660			
Korku (Fearfulness)			.656			
Kaygı (Anxiety)			.611			
Estetik değerlendirme (Aestheticappreciation)				.719		
Geleneksel Olmama (Unconventionality)				.690		
Creativity (yaratıcılık)				.653		
Meraklılık (Inquisitiveness)				.598		
Nezaket (Gentleness)					.760	
Sabır (Patience)					.738	
Esneklik (Flexibility)					.642	
Bağışlayıcılık (Forgiveness)					.497	
Alçakgönüllülük (Modesty)						.682
Kanaatkârlık (Greedavoidance)						.657
Adalet (Fairness)						.525
Samimiyet (Sincerity)						.495
Varyansı Açıklama Yüzdesi	14,75	9,34	8,75	6,85	5,93	5,04
Toplam Yüzde	14,75	24,09	32,83	39,68	45,62	50,67

Tablo 1'e göre HEXACO Kişilik Envanteri'nin alt boyut faktör yüklerinin .495 ile .760 arasında değiştiği görülmektedir. Genel olarak faktör yüklerinin .40 ve üzerinde olması durumunda anlamlı bir yükleme olduğu söylenebilir.³⁸ Bu bağlamda,

³⁸ Ümit Almaçık, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 407

HEXACO Kişilik Envanteri'nin faktör yük değerlerinin yeterli düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Bu araştırma kapsamında yapılan iç tutarlılık güvenilirlik analizi sonuçlarına göre tüm ölçeğin Cronbach Alfa değeri .76 olarak bulunmuştur. Faktör analizine dayalı boyutlar için yapılan güvenilirlik hesaplamasında dürüstlük-alçak gönüllülük faktörünün .62, duygusallık faktörünün .73, dışadönüklük faktörünün .74, uyumluluk faktörünün .65, sorumluluk faktörünün .72, deneyime açıklık faktörünün .68 iç tutarlılık güvenilirlik katsayısı gösterdiği hesaplanmıştır. Ölçeğin alt boyutları ve tümü için hesaplanan Cronbach Alfa değerleri $0.60 \leq \alpha \leq 0.80$ arasında yer aldığı için Alfa katsayısına bağlı olarak Altı Faktörlü Kişilik Envanteri'nin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.³⁹

Bu çalışmada Altı Faktörlü Kişilik Envanteri'nin (HEXACO-KE-Tr) seçilmesinin nedeni; Beş Faktör Kişilik Envanteri'nden farklı olarak dürüstlük/alçak gönüllülük boyutunun ahlaki kişilik hakkında önemli bilgiler içermesidir. Ayrıca Chuang ve Chiu⁴⁰, Cohen ve Morse⁴¹, McFerran, Aquino ve Duffy⁴² gibi birçok araştırmacı da çalışmalarında Büyük Beşli ve Altı Faktörlü Kişilik Modellerinin boyutlarından yararlanarak ahlaki kişiliği, ahlakla ilgili kişilik özellikleri olarak tanımlamışlardır. Bu bağlamda araştırmamızda ahlaki kişilik, HEXACO Kişilik Envanteri'nin dürüstlük-alçak gönüllülük, uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık boyutlarının toplamı olarak işlevselleştirilmiştir.

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Algısı Ölçeği

Araştırmada örnekleme alınan okullarda görev yapan öğretmenlerin örgütteki vatandaşlık davranışlarını ölçmek amacıyla Podsakoff vd. ve Moorman tarafından geliştirilen⁴³ ve Polat tarafından Türkçeye uyarlanan⁴⁴ "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Polat tarafından lise öğretmenleri örneklemini üzerinde yapılan uyarlama çalışmasında, aslı 5 boyutlu olan ölçek, 4 boyut olarak sınıflandırılmıştır. Ölçeğin aslındaki yardımlaşma ve nezaket boyutunda yer alan

³⁹ Fatma Lorcü, *Örneklerle Veri Analizi SPSS Uygulamalı* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2005), 208

⁴⁰ Pei-Ju Chuang - Su-Fen Chiu, "When Moral Personality and Moral Ideology Meet Ethical Leadership: A Three-Way Interaction Model", *Ethics & Behavior* 28/1 (2018), 45-69.

⁴¹ Cohen - Morse, "Moral Character: What It Is and What It Does".

⁴² Brent McFerran Vd., "How Personality and Moral Identity Relate to Individuals' Ethical Ideology", *Business Ethics Quarterly* 20/ (2010), 35-56.

⁴³ Podsakoff vd., "Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research", 2000; Robert H. Moorman, "Relationship Between Organizational Justice And Organizational Citizenship Behaviors: Do Fairness Perceptions Influence Employee Citizenship?", *Journal of Applied Psychology* 76/6 (1991), 845-855.

⁴⁴ Polat, *Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algıları, Örgütsel Güven Düzeyleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki*.

maddeler bir boyutta toplanmıştır.⁴⁵ Diğer maddeler asıl ölçekle tutarlı olarak sınıflanmıştır. Bu çalışma kapsamında ölçeğin yapı geçerliği açılımlı faktör analizi ile incelenmiştir. Yapılan analiz sonucu KMO değeri .93 ve Barlett Sphericity testi değeri 32047,589 (df= 190 p= .000) olarak belirlenmiştir. Literatüre uygun olarak ölçekteki toplam 20 maddeye bileşenler faktör analizi uygulanarak Varimax dik döndürme yapılmıştır. Faktör yük değerleri ve açıklanan toplam ortak varyans Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2.Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Algısı Ölçeği Faktör Yük Değerleri ve Ortak Varyans

Ölçek Maddeleri	Boyutlar			
	Y	C	V	SE
3- Öğretmen arkadaşlarının sorunu olduğunda onlara yardım etmek için gönüllü olarak zaman ayırım.	.780			
5- Okulumla ilgili bir karar almadan önce bu kararın sonucundan etkilenecek arkadaşlarımla fikirlerimi alırım.	.747			
1-İş yükü ağır olan öğretmen arkadaşlarıma yardım ederim.	.723			
2-Zamanım uygunsa, dersine herhangi bir sebeple gelemeyen ya da geciken arkadaşımın yerine derse girerim.	.712			
6-Öğretmen arkadaşlarımla haklarını korumaya özen gösteririm.	.708			
4- Okula yeni atanan öğretmenler yardım istemeseler bile onlara yardımcı olurum.	.627			
8-İşimle ilgili önemli bir adım atmadan önce yöneticilerimi mutlaka bilgilendiririm.	.575			
7-Öğretmen arkadaşlarımla aramda çıkabilecek olası sorunlar için önceden önlemler alırım.	.555			
9-Okulda zamanımın çoğunu okuldaki iş ve uygulamalardan şikayet ederek geçiririm.	.771			
12-Okulun olumlu yönlerinden çok olumsuz yönlerine odaklanırım.	.753			
10-Okulumdaki küçük sorunları büyütebilirim.	.750			
11-Etrafımdakilere sürekli öğretmenliği bırakmak istediğimi söylerim.	.730			
14-Teneffüs aralarını asla uzatmam.		.823		
15-Teneffüs zamanı dışında işime ara vermem.		.771		
13- İşime zamanında gelirim.		.744		
16-Kimse denetlemese bile okul kurallarına, yönetmeliklerine ve işlem basamaklarına uyarım.		.697		
19-Okulu ilgilendiren tüm toplantılara katılarak tartışmalara aktif olarak katılırım.				.805
17-Okuldaki değişiklikleri izler, öğretmen arkadaşlarımla bu değişiklikleri kabul etmeleri için aktif rol alırım.				.780

⁴⁵ Polat, Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algıları, Örgütsel Güven Düzeyleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki.

18-Okulumuzun imajını güçlendiren tüm etkinliklere gönüllü olarak katılıyorum.	.747		
20-Okuldaki değişikliklere ayak uydurmaya çalışıyorum.	.484		
Varyansı Açıklama Yüzdesi	38,36 8,79 7,21 6,90		
Toplam Yüzde	38,36 47,16 54,38 61,29		
Y: Yardımlaşma	C: Centilmenlik	V: Vicdanlılık	SE: Sivil Erdem

Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Algısı Ölçeği alt boyut faktör yüklerinin .484 ile .823 arasında değiştiği görülmektedir. Faktör yük değeri olarak alınan .40 kesme noktası değerine göre tüm maddelerin kabul edilebilir değerler arasında olduğu görülmüştür. Buna göre, dört faktöre göre açıklanan değişkenlere baktığımızda ölçekteki 20 madde verilerdeki toplam varyansın yaklaşık %61,29'unu açıklamaktadır. Bu çalışmanın örneklemeden elde edilen veriler doğrultusunda yapılan güvenilirlik analizinde tüm ölçeğin Cronbach Alfa değeri .91 olarak bulunmuştur. Faktör analizine dayalı boyutlar için yapılan güvenilirlik hesaplamasında ise yardımlaşma boyutunda .87; centilmenlik boyutunda .81; vicdanlılık boyutunda .83 ve sivil erdem boyutunda ise .80 değerleri bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizine başlamadan önce yapılması gereken ilk şey veri setinin hatalara karşı kontrol edilmesidir. Bu kapsamda öncelikle hatalı ve kayıp veri olup olmadığı incelenmiştir. İnceleme sonucunda hatalı veri girişi (hep aynı verinin girilmesi) yapılan 38 veri seti analiz dışı bırakılmıştır. Veri toplama araçları, <http://dogm.meb.gov.tr/anket/> bağlantı adresinde yayınlanmış ve bir maddeyi doldurmadan diğer maddeye geçişe izin verilmediği için kayıp verimizin olmadığı tespit edilmiştir. Araştırmanın diğer bir adımı da uç değerlerin incelenmesidir. Tek değişkenli uç değerlerin incelenmesinde Z puanları hesaplanmıştır. Z puanı +3'ten büyük ve -3'ten küçük denekler, uçdeğer olarak görülmüş ve incelenmiştir.⁴⁶ Hatalı girilmediği tespit edilen ancak geliş güzel doldurulduğu için uç değer olarak görülen 30 veri seti daha analizden çıkarılmıştır. Sonraki aşamada ise araştırma verilerinin tek değişkenli normallik varsayımlarını karşılayıp karşılamadığı incelenmiştir. Bu araştırmada Kolmogorov-Simirnov testi "büyük örneklerde normallik hipotezini reddetmesi olasılığı yüksek olduğu" için tercih edilmemiştir.⁴⁷ Bunun yerine araştırma değişkenlerine ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayıları normallik dağılımı için esas alınmış ve ahlaki kişilik değişkeninin çarpıklık değeri -.018; basıklık değeri -.003; örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeninin çarpıklık değeri -.550, basıklık

⁴⁶ Yalçın Karagöz, *SPSS ve AMOS Uygulamalı Nitel-Nicel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017), 111.

⁴⁷ David C. Howell, *Statistical Methods for Psychology* (Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning, 2012), 78.

değeri .584 olarak tespit edilmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayısının +1 ile -1 arasında değer alması normalliğin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.⁴⁸ Bu durumda araştırmamızın değişkenine ilişkin çarpıklık ve basıklık katsayısının normallik için sınır değerler içerisinde yer aldığı söylenebilir. Veri analizinin son aşamasını araştırma değişkenleri ile ilgili betimsel istatistikler; aritmetik ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri vb. oluşturmaktadır. Aritmetik ortalamaların yorumlanabilmesi için aralıklar 1.00-1.79 “çok düşük”, 1.80-2.59 “düşük”, 2.60-3.39 “orta”, 3.40-4.19 “yüksek”, 4.20-5.00 aralığı ise “çok yüksek” olarak değerlendirilmiştir.⁴⁹

Öğretmenlerin Ahlaki Kişilik Özellikleri Dağılımına İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Öğretmen görüşlerine göre ahlaki kişilik özelliklerinin dürüstlük/alçak gönüllülük, uyumluluk, sorumluluk ve deneyime açıklık alt boyutlarına ilişkin bulgulara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmenlerin Ahlaki Kişilik Özelliklerine İlişkin Dağılımları

Boyut	N	\bar{X}	SS
Dürüstlük/Alçakgönüllülük	3642	4,11	0,44
Uyumluluk	3642	3,43	0,50
Sorumluluk	3642	3,78	0,52
Deneyime açıklık	3642	3,60	0,54
Ahlaki Kişilik	3642	3,73	0,30

Tablo 3’te öğretmenlerin ahlaki kişilik özelliklerini iş yaşamında sergilemelerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler incelendiğinde, öğretmenlerin ahlaki kişilik puan ortalaması ($\bar{X}=3,73$) olarak bulunmuş ve ahlaki kişilik özellikleri alt boyutlarından ise en fazla dürüstlük/alçak gönüllülük ($\bar{X}=4,11$) ve en az uyumluluk ($\bar{X}=3,43$) boyutlarında puan aldıkları görülmüştür. Bütün boyutlar dikkate alındığında öğretmenlerin ahlaki kişilik ve alt boyutlarından elde ettikleri toplam puan ortalamalarının “yüksek düzeyde” olduğu söylenebilir.

HEXACO Kişilik Envanteri’nin ölçme aracı olarak kullanıldığı kişilikle ilgili çalışmalar incelendiğinde ve ahlaki kişiliğin dört boyutu esas alındığında katılımcıların en düşük ortalamayı uyumluluk boyutunda aldıkları tespit edilmiştir.⁵⁰

⁴⁸ Şener Büyüköztürk, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 40.

⁴⁹ Polat, *Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algıları, Örgütsel Güven Düzeyleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki*.

⁵⁰ Michael C. Ashton vd., “The HEXACO Honesty-Humility, Agreeableness, and Emotionality Factors: A Review of Research and Theory”, *Personality and Social Psychology Review* 18/2 (2014), 139-152; Ezgi Cömert, *Cinsiyete Göre Üniversite Öğrencilerinde Karanlık Üçlü: Hexaco Kişilik Özelliklerinin Yordayıcı Rolü* (Mersin: Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Isabel Thielmann vd., “On Measuring the Sixth Basic Personality Dimension: A

Bu sonuçlar araştırmamızın bulgusu ile uyumludur. Yine aynı şekilde Thielmann vd.⁵¹ ile Ulu ve Bulut⁵² en yüksek ortalamanın dürüstlük-alçak gönüllülük boyutunda olduğunu belirtmişlerdir. Bu sonuçlar da araştırma bulgumuz ile tutarlıdır. Araştırma verilerine göre imam hatip okullarında görev yapan öğretmenlerin yüksek düzeyde ahlaki kişilik özelliklerine sahip oldukları görülmüştür. Ayrıca öğretmenlerin ahlaki kişiliğin alt boyutlarında da yüksek düzeyde puan almaları onların bireyler arası ilişkilerde ve kurumsal görevlerde kişilik boyutlarının avantajlarından yararlanmalarına katkı sağlayabileceği söylenebilir.

Dürüstlük-alçak gönüllülük bir kişinin, kişisel alçak gönüllülüğün yanı sıra etik ve ahlaki davranış standartlarına ne ölçüde değer verdiğini ve bunlara ne ölçüde bağlı olduğunu açıklar.⁵³ Bu bağlamda ahlaki kişiliğin dürüstlük-alçak gönüllülük boyutundan yüksek puan almaları öğretmenlerin adil olma, yasalara saygılı olma, başkalarını manipüle etmekten ve ikiyüzlü olmaktan kaçınma, gösterişten uzak durma, kendilerini üstün görmeme eğiliminde oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Sorumluluk boyutunda yüksek düzeyde bulunan bireyler; disiplinli, gayretli, düzenli, programlı, azimli, çalışkan, dikkatli, kontrollü, tedbirli, iradeli, prensip sahibi gibi özelliklerle tanımlanırlar. Düşük düzeyde bulunanlar ise gayretsiz, tembel, gevşek, sorumsuz, beceriksiz, dağınık, dalgın, dikkatsiz, dengesiz gibi özellikler taşırlar.⁵⁴ Yapılan birçok araştırma⁵⁵ sonucunda sorumluluk özelliğinin iş başarısıyla ilişkili olduğu ve neredeyse tüm işler için aranan bir özellik olduğu bulunmuştur. Tüm kişilik boyutları içinde performansla en fazla ilişkili bulunan boyut sorumluluk boyutu olmuştur.⁵⁶ Dolayısıyla sorumluluk düzeyi yüksek öğretmenler, sorumluluk düzeyi düşük öğretmenlere göre okuldaki ve okul dışı etkinliklerde daha iyi performans gösterme eğiliminde olacaktırlar. Bu bakımdan örneklemdaki

Comparison Between HEXACO Honesty-Humility and Big Six Honesty-Propriety", *Assessment* 24/8 (2017), 1024-1036.

⁵¹ Thielmann vd., "On Measuring the Sixth Basic Personality Dimension: A Comparison Between HEXACO Honesty-Humility and Big Six Honesty-Propriety".

⁵² Mustafa Ulu - Meryem Berrin Bulut, "Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özelliklerinin Hexaco İle Ölçülmesi", *Bilimname* 34/ (2017), 443-463.

⁵³ Samuel T. Mcabee Vd., "The HEXACO Model in Education and Work: Current Applications and Future Directions", *Zeitschrift für Psychologie* 227/3 (2019), 174-185.

⁵⁴ Oya Somer, "Türkçe'de Kişilik Özelliği Tanımlayan Sıfatların Yapısı ve Beş Faktör Modeli", *Türk Psikoloji Dergisi* 13/42 (1998), 17-32.

⁵⁵ H. Sjahrudin vd., "Personality Effect on Organizational Citizenship Behaviour (OCB): Trust in Manager and Organizational Commitment Mediator of Organizational Justice in Makassar City Hospitals (Indonesia)", *European Journal of Business and Management* 5/9 (2013), 95-104.

⁵⁶ Deniz S. Ones vd., "Comprehensive Meta-Analysis of Integrity Test Validities: Findings and Implications for Personnel Selection and Theories of Job Performance", *Journal of Applied Psychology* 78/4 (1993), 679-703.

öğretmenlerin okul içi ve okul dışı eğitim etkinliklerinde iyi performans gösterme eğilimine sahip oldukları söylenebilir.

Hızla değişmekte olan günümüz dünyasında öğrenen örgütlerin ve bireylerin yeni ihtiyaçlara göre hareket edilerek geliştirilmesi ve örgütlerin performanslarını arttırabilmek için bilgiyi kullanmaya ve sürekli öğrenmeye odaklanmaları gerektiği anlayışına⁵⁷ göre yüksek düzeyde deneyime açıklık özelliklerine sahip bireylerden oluşan bir kurum diğer kurumlara nazaran hizmet alanlarında önemli avantajlara sahip olacaktır. Bu açıdan imam hatip okullarının istenen özelliklerde insan kaynağı potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Uyumluluk düzeyi yüksek insanlar, kendisiyle anlaşılması zor olan insanlarla geçinmeye yatkındırlar. Hoşgörülü ve sabırlı olma eğilimine sahiptirler.⁵⁸ Bu bağlamda yüksek uyumluluk düzeyindeki öğretmenler, ikili ilişkileri sürdürme konusunda daha başarılıdırlar. Çünkü uyumluluk boyutu, başkaları tarafından kullanıldığı hissiyatı oluşsa bile başkalarıyla iş birliği yapma anlamında hoşgörü ve affetmenin kişilik özellikleri düzeyinde tezahürünü somutlaştıran farklı bir tamamlayıcı özgecil endişeyi yansıtır.⁵⁹

Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Algı Düzeylerine İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Öğretmen görüşlerine göre öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı algı düzeylerine ilişkin bulgulara Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Algı Düzeyleri

Boyut	N	\bar{X}	SS
Yardımlaşma	3642	4,21	0,49
Centilmenlik	3642	4,34	0,63
Vicdanlılık	3642	4,43	0,58
Sivil Erdem	3642	3,92	0,63
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	3642	4,22	0,44

Tablo 4'te görüldüğü gibi öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışına ilişkin puan ortalaması ($\bar{X}=4,22$), olarak elde edilmiştir. Alt boyutlara ilişkin ortalama puanlar incelendiğinde öğretmenlerin puanları örgütle ilgili bir görevde veya

⁵⁷ Soner Doğan - Yakup Yiğit, "Öğreten Okulların Tamamlayıcısı: Öğrenen Okullar", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14/53 (2015), 318-336.

⁵⁸ Lee - Ashton, *The H Factor of Personality: Why Some People are Manipulative, Self-Entitled, Materialistic, and Exploitive—and Why It Matters for Everyone*.

⁵⁹ Antonio Chirumbolo - Antonio Leone, "Personality and Politics: The role of The HEXACO Model of Personality in Predicting Ideology and Voting.", *Personality and Individual Differences* 49/1 (2010), 43-48.

problemdede örgütün diğere çalışanlarına yardım etmeye yönelik gösterdikleri gönüllü davranışları ifade eden yardımlaşma boyutunda ($\bar{X} = 4,21$), çalışanların örgüt içinde gerginliğe sebep olacak olumsuz davranışlardan kaçınmalarını ve olumsuzluklara rağmen örgüte ilişkin olumlu düşüncelerini ifade eden centilmenlik boyutunda ($\bar{X} = 4,34$), örgüt üyelerinin kendilerinden beklenen minimum rol davranışının ötesinde bir davranış sergilemeye gönüllü olmasını ifade eden vicdanlılık boyutunda ($\bar{X} = 4,43$), çalışanların yönetime gönüllü olarak katılımını ifade eden sivil edem boyutunda ise ($\bar{X} = 3,92$) olarak tespit edilmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışına ilişkin olarak elde edilen toplam puan ortalaması ($\bar{X} = 4,22$), çok yüksek düzeyde bir örgütsel vatandaşlık davranışı anlamına gelmektedir. Benzer şekilde öğretmenlerin ÖVD algısının yardımlaşma, centilmenlik ve vicdanlılık boyutlarında “çok yüksek düzeyde”; sivil erdem boyutunda ise “yüksek düzeyde” olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca boyutlar arasındaki ortalama puanlar incelendiğinde öğretmenlerin ÖDV algı düzeylerinin en fazla vicdanlılık ($\bar{X} = 4,43$), en az sivil erdem ($\bar{X} = 3,92$) boyutlarında olduğu görülmektedir. Bu bulgular, Polat’ın⁶⁰ ve Dağlı’nın⁶¹ çalışmalarındaki bulgularla paralellik arz etmektedir. Her iki araştırmada da sırasıyla öğretmenlerin en fazla vicdanlılık ($\bar{X} = 4,27$), ($\bar{X} = 4,26$), en az sivil erdem ($\bar{X} = 3,92$), ($\bar{X} = 3,96$) boyutlarında puan aldıkları tespit edilmiştir. Bu verilerden hareketle imam hatip okullarında görev yapan öğretmenlerin okullarının hedeflerine ulaşması için fedakârlık gösterme, karşılaştıkları birçok sıkıntıya katlanma ve resmi rol gereklerinin dışındaki eylemleri kapsayan ekstra rol davranışlarını gösterme eğiliminde oldukları söylenebilir. Elde edilen bu bulgulara göre, imam hatip okullarında çalışan öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı algı düzeyi puanlarının alt boyutlarda ve toplam ÖVD’de ortalamaların üstünde olması katılımcı öğretmenlerin okullarında ÖVD’yi sergilemeye dair olumlu görüşe sahip oldukları şeklinde yorumlanabilir.

Ahlaki Kişilik Özellikleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ve Alt Boyutları Arasındaki İlişki

Öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılacak analizler için öncelikle öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri ve örgütsel vatandaşlık davranışları algılama düzeyi puanlarının dağılımlarının çarpıklık ve basıklık değerleri esas alınarak normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Buna göre araştırma verileri parametrik test özelliği sağladığı için Pearson momentler korelasyonu ile analiz yapılmıştır.

⁶⁰ Polat, *Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algıları, Örgütsel Güven Düzeyleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki*.

⁶¹ Emine Dağlı, *İlköğretim Okullarında Müdürlerin Kullandıkları Etkileme Taktiklerinin Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ve Okul Farkındalığı ile İlişkisi* (Gaziantep:Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitü, Doktora Tezi, 2015).

Tablo 5. Katılımcıların Ahlaki Kişilik Özellikleri ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki

Araştırma Değişkenleri	N	\bar{X}	ss.	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1-Ahlaki Kişilik	3642	3,73	0,30	1.00					
2-Örgütsel Vatandaşlık Davranışları	3642	4,22	0,44	,537**	1.00				
3-Yardımlaşma Boyutu	3642	4,21	0,49	,457**	,871**	1.00			
4-Centilmenlik Boyutu	3642	4,34	0,63	,447**	,724**	,470**	1.00		
5-Vicdanlılık Boyutu	3642	4,43	0,58	,399**	,739**	,514**	,450**	1.00	
6-Sivil Erdem Boyutu	3642	3,92	0,63	,366**	,759**	,564**	,400**	,429**	1.00

Elde edilen bulgulara göre Tablo 5'te görüldüğü gibi öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri ortalama puanları ile örgütsel vatandaşlık davranışları ortalama puanları arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir ($r=0,537$; $p<0,001$). Buna göre öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri puanları arttıkça örgütsel vatandaşlık davranışları puanlarının da arttığı söylenebilir. Determinasyon katsayısı dikkate alındığında ($r^2=0,29$) örgütsel vatandaşlık davranışlarındaki değişkenliğin yaklaşık %29'unun ahlaki kişilik özellikleri ile açıklanacağı söylenebilir. Bununla birlikte öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri ortalama puanı ile örgütsel vatandaşlık davranışları alt boyutları yardımlaşma ($r=0,457$; $p<0,001$), centilmenlik ($r=0,447$; $p<0,001$), vicdanlılık ($r=0,399$; $p<0,001$), sivil erdem ($r=0,366$; $p<0,001$), ortalama puanları arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Bu bulgulara göre öğretmenlerin kişilik özelliklerinin örgütsel vatandaşlık davranışı sergileme eğilimlerini etkileyen önemli belirleyicilerden biri olduğu söylenebilir.

İlgili literatür incelendiğinde kişilik, ahlaki kişilik, etik liderlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönde bir ilişkinin varlığı pek çok çalışmada ortaya konulmuştur.⁶² Araştırma bulgularımızı, özellikle ahlaki kişilik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırma sonuçlarıyla⁶³ karşılaştırdığımızda benzer sonuçlara ulaştığımızı söyleyebiliriz. McFerran vd. çalışmasında ahlaki kişilik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi ($r=0,37$; $p<0,001$) olarak tespit ederken çalışmamızda ise iki değişken arasındaki ilişki ($r=0,54$; $p<0,001$) olarak bulunmuştur.

⁶² Lou Fan vd., "Influence of Personality on Organizational Citizenship Behavior", *International Journal of Education and Research* 2/11 (2014), 225-239; Q. Yang - H. Wei, "The Impact of Ethical Leadership On Organizational Citizenship Behavior: The Moderating Role of Workplace Ostracism", *Leadership & Organization Development Journal* 39/ (2017), 100-113.

⁶³ Cohen - Morse, "Moral Character: What It Is and What It Does"; Brent McFerran vd., "How Personality and Moral Identity Relate to Individuals' Ethical Ideology".

SONUÇ VE ÖNERİLER

Öğretmenlerin ahlaki kişilik özelliklerini okul ortamında sergilemelerine ilişkin görüşleri dikkate alındığında ahlaki kişilik ve alt boyutlarından elde ettikleri toplam puan ortalamalarının “yüksek düzeyde” olduğu, katılımcıların ahlaki kişilik özelliklerinin alt boyutlarından en fazla dürüstlük/alçak gönüllülük ve en az ise uyumluluk boyutlarında puan aldıkları tespit edilmiştir. Özellik temelli yaklaşımlar esas alındığında bir dizi genel yatkinlık/eğilim özelliklerinin ahlaki kişilik üzerinde etkileri olduğu söylenebilir. Yüksek sorumluluk, uyumluluk, dürüstlük/alçak gönüllülük ve en azından orta derecede yüksek deneyime açıklık gibi bazı yatkinlık özelliklerinin, yüksek ahlaki işleyişin göstergesi olan düşünce ve davranış kalıpları ile ilişkili olma eğilimi taşıdığı birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir⁶⁴. Bu bağlamda genel olarak, sorumluluk, dürüstlük/alçak gönüllülük ve uyumluluk boyutlarında yüksek düzeyde puan alan öğretmenlerin toplum yanlısı davranışlar sergileyebilecekleri; deneyime açıklık düzeyinde yüksek puan alan öğretmenlerin ise ilkeli ahlaki muhakeme eğilimlerine sahip olabilecekleri söylenebilir. Ayrıca öğretmenlerin birbirleriyle ve eğitimin diğer paydaşlarıyla olan ilişkilerinde ve kurumsal görevlerinde ahlaki kişilik boyutlarını sağlayacağı adil olma, yasalara saygılı olma, gösteriştan uzak durma, kendilerini üstün görmeme, disiplinli, gayretli, çalışkan, iradeli, prensip sahibi, hoşgörülü ve sabırlı olma, yenilikçi, özgün, açık fikirli olma gibi avantajlardan yararlanabileceği ifade edilebilir.

Araştırma verilerine göre öğretmenlerin toplam örgütsel vatandaşlık algı düzeyleri “çok yüksek düzeyde” çıkmıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarından en çok gösterilen vicdanlılıktır ve “çok yüksek düzeyde” algılanmıştır. Örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarından en az gösterilen ise sivil edemdir ve “yüksek düzeyde” algılanmıştır. Buna göre imam hatip okullarında görev yapan öğretmenlerin okullarının hedeflerine ulaşması için fedakârlık gösterme, karşılaştıkları birçok sıkıntıya katlanma ve resmi rol gereklerinin dışındaki eylemleri kapsayan ekstra rol davranışlarını gösterebilecekleri ve örgütsel vatandaşlık davranışlarıyla ilgili olarak olumlu görüşlere sahip oldukları sonucuna varabiliriz. Bu sonuca göre Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, imam hatip okullarının misyon ve vizyonlarının gerçekleştirilmesinde okul müdürlerine ve öğretmenlere daha fazla inisiyatif imkânı tanyabilir. Çünkü çalışanların sık sık örgütsel vatandaşlık davranışları sergilediği kurumlarda eş güdüm, iletişim ve çatışma yönetimine daha az kaynak sarf edilir. Bunun yerine, örgüt kaynakları daha üretken hedeflere yönlendirilir.⁶⁵ Ayrıca bu tip davranışların yaygın olduğu örgütlerde müşfik, insancıl

⁶⁴ McAdams, “The Moral Personality”,16.

⁶⁵ Anit Somech - Ifat Ron, “Promoting Organizational Citizenship Behavior in Schools: The Impact of Individual and Organizational Characteristics”, *Educational Administration Quarterly* 43/1 (2007), 38-66.

ve destekleyici bir kurum atmosferi olduğu için⁶⁶ bireysel ve örgütsel performans düzeyi yükselerek kurumsal amaçlara daha kolay ulaşılması sağlanmış olur.

Öğretmenlerin ahlaki kişilik özellikleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları algı düzeyleri arasında pozitif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki gözlemlenmiştir. Bu bağlamda öğretmenlerin kişilikleri hakkında elde edilen bilgiler daha sonraki kariyer planlama, ekip oluşturma ve kurumsal gelişimle ilgili diğer etkinlikler için kullanılabilir. Aynı zamanda ahlaki kişiliğin alt boyutlarının ölçülmesinde ve değerlendirilmesinde farklı kişilik envanterleri kullanılarak karşılaştırmalı araştırmalar yapılabileceği gibi ahlaki kişiliğin eğitim ortamında iletişim becerileri, kullanılan yöntem ve teknikler, iş karşıtı davranışlar, liderlik davranışları gibi değişkenler arasındaki ilişkileri inceleyen yeni araştırmalar yapılabilir.

Bu araştırma imam hatip okullarında yapılmıştır. Benzer bir araştırma Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi ve özel farklı seviyelerdeki eğitim kurumlarında ve yükseköğretim düzeyindeki kurumlarda karşılaştırmalı olarak yapılabilir.

⁶⁶ Nathan P. Podsakoff vd., "Individual- and organizational-level consequences of organizational citizenship behaviors: A meta-analysis.", *Journal of Applied Psychology* 94/1 (2009), 122-141.

KAYNAKÇA

- Ashton, Michael C. vd. "The HEXACO Honesty-Humility, Agreeableness, and Emotionality Factors: A Review of Research and Theory". *Personality and Social Psychology Review* 18/2 (2014), 139-152.
- Bateman, Thomas S. - Organ, Dennis W. "Job Satisfaction and the Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee 'Citizenship.'" *Academy of Management Journal* 26/4 (1983), 587-595. <https://doi.org/10.2307/255908>
- Blassi, Augusto. "Ahlaki Kişilik". Değerler Eğitimi Ansiklopedisi. ed. Ronald J. Nuzzi vd. 35-36. İstanbul: Eğitim Danışmanlığı ve Araştırma Merkezi, 2018.
- Büyüköztürk, Şener. Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 16. Basım, 2012.
- Cervone, Daniel. "Personality Architecture: Within-Person Structures and Processes". *Annual Review of Psychology* 56/1 (2005), 423-452.
- Chirumbolo, Antonio - Leone, Luigi. "Personality and Politics: The role of the HEXACO Model of Personality in Predicting Ideology and Voting." *Personality and Individual Differences* 49/1 (2010), 43-48.
- Chuang, Pei-Ju - Chiu, Su-Fen. "When Moral Personality and Moral Ideology Meet Ethical Leadership: A Three-Way Interaction Model". *Ethics & Behavior* 28/1 (2018), 45-69. <https://doi.org/10.1080/10508422.2016.1229604>
- Cihan, Nazlı. "Okullarda Değerler Eğitimi ve Türkiye'deki Uygulamaya Bir Bakış". *Journal of Turkish Studies* 9/2 (2014), 429-429.
- Cohen, Taya R. - Morse, Lily. "Moral Character: What It Is and What It Does". *Research in Organizational Behavior* 34/ (2014), 43-61.
- Cömert, Ezgi. *Cinsiyete Göre Üniversite Öğrencilerinde Karanlık Üçlü: Hexaco Kişilik Özelliklerinin Yordayıcı Rolü*. Mersin: Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Dağlı, Emine. *İlköğretim Okullarında Müdürlerin Kullandıkları Etkileme Taktiklerinin Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ve Okul Farkındalığı ile İlişkisi*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitü, Doktora Tezi, 2015.
- Din Öğretimi Genel Müdürlüğü (DÖGM), "Din Öğretimi Portalı". Erişim 01 Ekim 2021. <http://dinogretimi.meb.gov.tr/Okullar.aspx>

- Doğan, Soner. - Yiğit, Yakup. "Öğreten Okulların Tamamlayıcısı: Öğrenen Okullar". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 14/53 (2015), 318-336.
- Fan, Lou. vd. "Influence of Personality on Organizational Citizenship Behavior". *International Journal of Education and Research* 2/11 (2014), 225-239.
- Güven, Murat. *Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki*. İstanbul:Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Hacıahmetoğlu, Kübra Seynem. *Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi: Özel Bir Eğitim Kurumunda Bir Araştırma*. İstanbul:Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Howell,C. David. *Statistical Methods for Psychology*. Belmont, CA: Wadsworth, Cengage Learning, 2012.
- İplik, N. Fatma. *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2010.
- İslamoğlu, Ahmet H - Alnaçık, Ümit. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 4. Basım, 2014.
- Karagöz, Yalçın. *SPSS ve AMOS Uygulamalı Nitel-Nicel-Karma Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2017.
- Kaynak, Selma. *Öğretmenlerin Kişilik Özellikleri ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Lapsley, Daniel - Lasky, Benjamin. "Prototypic Moral Character". *Identity* 1/ (Ekim 2001), 345-363. https://doi.org/10.1207/S1532706XID0104_03
- Lapsley, Daniel K. - Narvaez, Darcia. "A Social-Cognitive Approach to the Moral Personality." *Moral Development, Self, and Identity*. ed. Daniel K. Lapsley, Darcia Narvaez. 189-212. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 2004.
- Lapsley, K. Daniel. "'Eğitimin Hedefi Olarak Ahlaki Öz Kimlik". çev. Cengiz Şeker. *Ahlak ve Karakter Eğitimi El Kitabı*. ed. Larry P.Nucci - Darcia Narvaez. 33-56. İstanbul: Eğitim Danışmanlığı ve Araştırma Merkezi, 2019.
- Lee, Kibeom - Ashton, Michael C. "Psychometric Properties of the HEXACO Personality Inventory". *Multivariate Behavioral Research* 39/2 (2004), 329-358.
- Lee, Kibeom - Ashton, Michael C. *The H Factor of Personality: Why Some People are Manipulative, Self-Entitled, Materialistic, and Exploitive—and Why It Matters for Everyone*. Waterloo, ON: Wilfrid Laurier University Press, 2012.
- Lorcu, Fatma. *Örneklerle Veri Analizi SPSS Uygulamalı*. Ankara: Detay Yayıncılık, 2005.

- McAbee, Samuel T. vd. "The HEXACO Model in Education and Work: Current Applications and Future Directions." *Zeitschrift für Psychologie* 227/3 (2019), 174-185. <https://doi.org/10.1027/2151-2604/a000376>
- McAdams, Dan P. "The Moral Personality". *Personality, Identity, and Character: Explorations in Moral Psychology*. ed. Darcia Narvaez, Daniel K. Lapsley. 11-29. New York, NY : Cambridge University Press, 2009.
- McFerran, Brent vd. "How Personality and Moral Identity Relate to Individuals' Ethical Ideology". *Business Ethics Quarterly* 20/ (2010), 35-56.
- Moorman, Robert H. "Relationship between Organizational Justice and Organizational Citizenship Behaviors: Do Fairness Perceptions Influence Employee Citizenship?" *Journal of Applied Psychology* 76/6 (1991), 845-855.
- Mustafayeva, Lale. *Sosyal Sorumluluk ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ve Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkiye Yönelik Bir Araştırma*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Ones, S. Deniz vd. "Comprehensive Meta-Analysis of Integrity Test Validities: Findings and Implications for Personnel Selection and Theories of Job Performance." *Journal of Applied Psychology* 78/4 (1993), 679-703.
- Organ, Dennis W. *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*. Lexington, MA: Lexington Books, 1988.
- Organ, Dennis W. "Organizational Citizenship Behavior: It's Construct Clean-Up Time". *Human Performance* 10/2 (1997), 85-97.
- Podsakoff, Nathan P. vd. "Individual- and organizational-level consequences of organizational citizenship behaviors: A meta-analysis." *Journal of Applied Psychology* 94/1 (2009), 122-141. <https://doi.org/10.1037/a0013079>
- Podsakoff, Philip M. vd. "Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research". *Journal of Management* 26/3 (2000), 513-563. <https://doi.org/10.1177/014920630002600307>
- Polat, Soner. *Ortaöğretim Öğretmenlerinin Örgütsel Adalet Algıları, Örgütsel Güven Düzeyleri ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişki*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Santrock, W. John. *A Topical Approach to Life-Span Development*. New York: McGraw-Hill Education, 10. Basım, 2019.

- Sjahruddin, H. vd. "Personality Effect on Organizational Citizenship Behaviour (OCB): Trust in Manager and Organizational Commitment Mediator of Organizational Justice in Makassar City Hospitals (Indonesia)". *European Journal of Business and Management* 5/9 (2013), 95-104.
- Somech, Anit - Ron, Ifat. "Promoting Organizational Citizenship Behavior in Schools: The Impact of Individual and Organizational Characteristics". *Educational Administration Quarterly* 43/1 (2007), 38-66. <https://doi.org/10.1177/0013161X06291254>
- Somer, Oya. "Türkçe'de Kişilik Özelliği Tanımlayan Sıfatların Yapısı ve Beş Faktör Modeli". *Türk Psikoloji Dergisi* 13/42 (1998), 17-32.
- Şen, H. Şenay. "Eğitim Açısından Toplumsal Değişme ve Yenileşme". *Eğitim Bilimine Giriş*. ed. Emin Karip. 163-180. Ankara: Pegem Akademi, 2009.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), "T.C. Millî Eğitim Bakanlığı". Erişim 08 Ekim 2021. <https://2023vizyonu.meb.gov.tr/>
- Thielmann, Isabel vd. "On Measuring the Sixth Basic Personality Dimension: A Comparison Between HEXACO Honesty-Humility and Big Six Honesty-Propriety". *Assessment* 24/8 (2017), 1024-1036.
- Totan, Tarık. vd. "Öğretmen Adaylarının Mizaç Karakter ve Kimlik Özellikleri". *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11/2 (2010), 19-43.
- Ulu, Mustafa-Bulut, B. Meryem. "Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özelliklerinin Hexaco ile Ölçülmesi". *Bilimname* 34/ (2017), 443-463.
- Walker, Lawrence J. "Moral Personality, Motivation, and Identity". *Handbook of Moral Development*. ed. Melanie Killen, Judith G. Smetana. 497-519. New York, NY: Psychology Press, 2. Basım, 2014.
- Walker, Lawrence J. - Frimer, Jeremy A. "Moral Personality of Brave and Caring Exemplars." *Journal of Personality and Social Psychology* 93/5 (2007), 845-860.
- Walker, Lawrence J. - Pitts, Russell C. "Naturalistic Conceptions of Moral Maturity." *Developmental Psychology* 34/3 (1998), 403-419.
- Wasti, S. Arzu vd. "Six Turkish Personality Factors and the HEXACO Model of Personality Structure". *Journal of Cross-Cultural Psychology* 39/6 (2008), 665-684.
- Yang, Q. - Wei, H. "The Impact of Ethical Leadership on Organizational Citizenship Behavior: The Moderating Role of Workplace Ostracism". *Leadership & Organization Development Journal* 39/ (2017), 100-113.